

ДР ДРАГОЉУБ ДИВЉАНОВИЋ

ПРИЛОГ ГРАЂИ ЗА ИСТОРИЈУ ВАЉЕВА И ОКОЛИНЕ У ДОБА АУСТРИЈСКЕ ОКУПАЦИЈЕ СРБИЈЕ ОД 1718. ДО 1739. ГОДИНЕ

По наговору римског папе, Аустрија заједно са Млещима ступи у рат против Турака, 1716. године. Тај рат је на територији на којој је живео наш народ у почетку вођен са неуспехом и Турци су низали победу за победом. Тек када је на чело аустријске војске дошао принц Евгеније Савојски ратна срећа се окренула на страну Аустријанаца, те су они 1717. године заузели Београд, пошто су претходно ослободили од Турака Срем и Банат. Пожаревачким миром који је склопљен већ следеће године, Аустрија је добила од Турака северни део Србије који је носио званични назив *Königreich Serbien* и кретао се у границама које су ишле са истока од Тимока према Параћину и Сталаћу, до изнад Чачка и Лешнице према Дрини и даље према Шапцу (обухватао је око 15—20.000 км²). У оквиру ових граница налазило се и Ваљево. Делови алексиначког, крушевачког и ужичког округа, као и Крупањ и његова околина остали су у турском поседу.¹

Ова територија Србије била је у почетку подељена на 9 а потом на 11 дистриката. На челу дистрикта је стајао провизор. То су најчешће били људи лошег квалитета и карактера расположени крајње експлоататорски према српском народу.²

Према подацима из 1735—1736. год. највеће место у ваљевској епархији је било Ваљево. Оно је имало тада 170 домова. Ради упоређења наводимо да је у то доба Крагујевац имао само 110 домова, Шабац 34, а Чачак једва 17 домова. Смедерево је имало 110 домова. Већи од Ваљева били су у Србији једино Београд са 500—600 домова и Пожаревац са 230 домова. Иначе у то доба у Ваљеву су се налазили седиште православног епископа, седиште провизора, трошаринска станица и стоварниште соли.³

Пределни око Колубаре били су необично богати шумама. Међутим експлоатација и управа над њима била је поверена Карлу Перкацију великом злотвору будимских Срба. Од укупно 10 шумарских чиновника колико их је онда било у Србији сви су били немачке народности.⁴ Ради тога што је заповедник Србије принц Виртенберг био познат као велики ловац, ишли су Срби са њим и крчили му пут кроз шуме. Познато је да је и ваљевски провизор морао излазити кнезу у сусрет у томе погледу, па постоје подаци да је он једном приликом морао послати 60 људи из ваљевског краја који су 15 дана радили под кулук крчећи шуму кнезу за лов.⁵

Народ ваљевског краја, као уосталом и у целој Србији, био је оптерећен свакојаким дажбинама. За њега долазак Аустријанаца у Србију није значајно никакво побољшање. Турску експлоатацију помало заморену и крајње алкаву, заменила је много гора, организованија и систематски спровођена аустријска експлоатација. Нови окупатор је управо био безочан и његов лик се најбоље може сагледати из чињенице да је чак главни заповедник Србије — гувернер принц Александар од Виртенберга — тражећи од бечког двора да га постави за заповедника Србије навео да то жели да буде *да би се материјално помогао*.⁶ У овој ситуацији народ је гледао једини спас у напуштању својих домова. Из једне жалбе ваљевског провизора, упућене Администрацији у Београд, сазнајемо о беди сељака у ваљевском крају. У њој он износи како су 1725. год., само неколико година после „ослобођења“ од Турака, из његовог дистрикта дезертирали многи сељаци, па пита шта да ради са њиховим имањима.⁷

Закуп десетка (дажбине, прим. Д. Д.) у дистриктима ваљевском, шабачком и палешком узели су ортачки хајдучки официри: Јефта Витковић из Ваљева, Вук Исаковић из Шапца, Иван Матановић из Пријавора и Алекса Пишћевић из Чачка. Закуп десетка су узели за суму од 2500 форината.⁸ Јефту Витковића срећемо још неколико пута као знаменитог Ваљевца. Он је био аустријски капетан и имао је *Витковића кулу... на два тавана... на ушћу реке Граца у Колубару*. Био је необично велики јунак да се од њега уплашио Турчин Витезовић из Ужица и уместо да поделе метдан у ком циљу је био и изазвао Јефту, Витезовић се са њиме измири и поклони му своју сабљу. Јефта је заједно са братом Јованом (Симом) који је био хаднађ у аустријској војсци сахрањен у старом манастиру Јовањи *један сат од Ваљева*. Од осталих Витковића помиње се 1727. год. капетан Секула Витковић који је 1735. год. постао оберкапетан. После пропасти Србије један од Витковића постао је у Русији 1740. год. бригадир.⁹

Нарочито нас пријатно изненађује чињеница да је у Ваљеву од 1720. до 1730. године живео неки јеромонах Василије: *који је учио оне, који су желели да науче читати, писати и друго што је тада сматрано за потребно*.¹⁰ Дакле постојала је школа. Како у то време у Ваљеву није било ни цркве ни манастира, намеће се као врло могућ закључак да је та школа, будући ван црквених установа, имала ако не потпуно, а оно бар делимично световни карактер. На жалост не располажемо подацима колико је било у њој ђака и где је она била смештена, као и о осталим околностима под којима је радила. Међутим, чињеница да је трајала 10 година потврђује да је оставила извештај број писмених људи.

Међутим далеко више знамо о ваљевској епископији, што је и разумљиво с обзиром на углед и утицај који је имала и какав је вршила у то време црква на народни живот. Поред митрополита београдског *други по достојанству у цркви био је епископ ваљевски*, па су за све време аустријске окупације у Србији на челу православне цркве стајали митрополит београдски и епископ ваљевски. До 1735. год. епископ ваљевски био је Доситеј Николић, родом из Херцеговине. Он је 1713. год. био егзарх у Ваљеву. За епископа ваљевског посвећен је 1715. год. Његов избор за епископа потврдиле су аустријске власти 1722. године. Када је 1726. год. устоличаван у Сремским Карловцима за митрополита београдског Мојсије Петровић, као изасланици *от Србије* били су присутни епископ Доситеј и Ваљевац капетан Јефта Витковић. Доситеј Николић је био такође са хаднађом Симом Витковићем и на црквеном сабору у Сремским Карловцима 1731. године. Епископ је био делегат заједно са Јефтом Витковићем и на црквеном сабору одржаном у Београду 1732.

године. Иначе епископ је био јако даровит човек али изгледа по свему и нешто незгодног понашања. Са њим су имали муке и свештенство и народ, његове старешине па чак и сам пећки патријарх са којим је био у звади ради некога другог. Био је доста богат и имао у Ваљеву добро уређену економију као и виноград у Жуберу од 120 мотика. Затим је имао 8 воденица, 200 кошница пчела, чак и ергелу коња на имању и 10 коња крај свога двора. Имао је такође и затвор за свештенике при својем двору. Из списка епископових личних ствари види се да је имао воденицу за кафу, потом воденицу за бибер, као и кесе за бибер и теј. У списку се помињу и два епископова прстена и то оба *цијелителна* (која су могла да лече, прим. Д. Д.). Са положаја ваљевског епископа сменно га је митрополит Вићентије Јовановић и отерао у Сремске Карловце где је и умро 1738. године. Од 1735. год. наследно га је као администратор ваљевски једно време савиђел Андрија Јовкимовић (Аћимовић). На сабору у Карловцима који је одржан 1735. год били су присутни из Ваљева, уместо већ смењеног епископа Доситеја, егзарх ваљевски Исаније и капетан Јефта Витковић.¹¹

Међутим и поред угледа који је имао ваљевски епископ, Ваљево није имало православну цркву. Аустријске власти нису допуштале зидање нових цркава, па су тако српске црквене власти молиле пуних 15 година да се дозволи изградња православне цркве у Ваљеву као седишту ваљевске епископије, али све њене молбе су биле узалудне и дозвола за изградњу цркве није добијена.¹² Међутим такав став није имала аустријска администрација када је била у питању католичка црква. Царевом наредбом од 3. VII 1718 год. дошли су ијесовци да врше парохијску службу у Београду. Поред фрањеваца који су већ били у Београду и сада накнадно досељених ијесоваца, у Београду су радили и калуђерски редови: тринитарији, мижорити и капуцини. Од 1726. год. постоји у Београду католичка бискупција, а од 1736. год. имамо католичке парохије у Миријову, Пожаревцу, Руднику, Авали, Ваљеву и Градишту, поред већ раније постојећих у Шапцу, Јагодини, Смедереву и Параћину.¹³

Из овог доба познато је да су постојале у ваљевском крају цркве у Осечиници и Петници, а на *манастирско подобје* биле су саграђене и цркве у Докмиру и Жабарима. У 1730. год. постојале су дрвене цркве у селима Дивци, Осечина и Пауме. Од манастира спомињу се Јовања и Грчарица.¹⁴ Грчарица је ваљда погрешно име, мислило се свакако на манастир Грачаницу (прим. Д. Д.). Интересантан је још и значајан за познавање здравствене културе ваљевског краја који потиче из 1734 год. У попису имовине цркава и манастира околине Београда стоји записано да село Гужоше из епархије ваљевске *годи 1734 го попуштением (са допуштением, прим. Д. Д.) Б(о)жицим пришла болелан богиње...* од којих су боловали и старци. *Од ове болести скочили су мнози без исповеданиа...*¹⁵ Овде се радило о великим богињама, што је од интереса за изучавање историјата ове болести која је у ваљевском крају однела много људских живота.

Овај рад, који има претензију да буде оригиналан, има за циљ — сходно намерама Историјског архива у Ваљеву — да на једном месту сакупљене, сажето и кратко историјске податке о приликама у Ваљеву и околини за време аустријске жупаније у Србији од 1718 до 1739 год. Иако непотпуни, он ће ипак послужити веома добро будућим историчарима да у бољим околностима и приликама напишу једног дана комплетну историју ваљевског краја.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Поповић Д.: Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира, Београд, 1950, СКЗ, „Поучник“ XII, стр. 12—13.
2. Ибидем, стр. 54 и 67.
3. Ибидем, стр. 29—30.
4. Ибидем, стр. 89.
5. Ибидем, стр. 56.
6. Ибидем, стр. 53.
7. Ибидем, стр. 112.
- 8 Поповић Д.: Велика сеоба Срби 1690, Београд, 1954, СКЗ, „Поучник“ XIV, стр. 333—334.
- 9 Поповић Д.: Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира, стр. 77—78.
10. Ибидем, стр. 160—161.
11. Ибидем, стр. 41—45, 125—127, 130 и 131.
12. Ибидем, стр. 149.
13. Ибидем, стр. 118—120.
14. Ибидем, стр. 150, 153, 154
- 15 Грујић М. Р.: Прилози за историју Србије у доба Аустријске окупације, Београд, 1914, СКАП.